

Literatura – mit – sacrum – kultura, pod red. Maria Cymborska-Leboda i Witold Kowalczyk, „Rossica Lublinensia I”, Lublin 2000, ss. 171.

Zbiór studiów i artykułów *Literatura – mit – sacrum – kultura* otwiera nową serię wydawniczą – ROSSICA LUBLINENSIA, która prezentować będzie najnowsze dokonania lubelskich rusycystów-literaturoznawców. Spośród wielu publikacji wydanych w ponad 36-letniej historii studiów slawistycznych na UMCS obecna seria w sposób szczególnie nawiązuje do tych, które ukazały się w latach 90. XX w. Recenzowany tom dedykowany jest pamięci dr Zbigniewa Maciejewskiego – ich współautora i współredaktora. Zakres tematyczny omawianej publikacji jest bardzo szeroki, odzwierciedla wszechstronność współczesnych badań literackich i otwartość naukowców na różne aspekty kultury. Redaktorzy podkreślają potrzebę badań nad *sacrum* i mitem. Badania te, zainicjowane już kilkanaście lat temu przez prof. Ryszarda Łużnego na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, nie tylko zachowują niesłabnącą aktualność, ale odsłaniają wciąż nowe horyzonty rozważań. Zbiór zawiera prace lubelskich historyków literatury rosyjskiej oraz zaproszonych gości.

Grupę artykułów poświęconych tematyce mitu otwiera studium *Mit. Z badań nad mitem*. Maria Cymborska-Leboda przedstawia tu definicję i funkcje tego podstawowego elementu kultury oraz pierwotnego źródła poznania świata i człowieka. Mit w świetle wywodów Autorki to „opowieść prawdziwa”, skierowana do każdego i dotycząca tego „co najbardziej godne myślenia”, a także umożliwiająca dostrzeżenie ciągłości tradycji. Mitotwórczy charakter niektórych tekstów sprawia, że mit wciąż odżywa i ubogaca się, a dzięki temu może generować nowe znaczenia. Badaczka podkreśla wielkie znaczenie mitu w interpretacji literatury, a szczególnie poezji. Mityczny sposób myślenia ze swoim specyficznym językiem symbolicznym ma przewagę nad dyskursem naukowym, a nauka – programowo odrzucająca mit – sama także staje się mitotwórcza. Akcentując wszechobecność mitu M. Cymborska-Leboda stwierdza, że refleksja nad nim to docieranie do samych źródeł mądrości.

Jan Orłowski analizuje konkretny przykład mitu rozumianego jako idea historiozoficzna. W artykule *Mit niebiańskiego Kremla w poezji Daniela Andriejewa* autor stwierdza, że idee Świętej Rusi, Niebiańskiej Rosji, Niebiańskiego Kremla, wywodzące się z XVI-wiecznej teorii Trzech Rzymów i ściśle związane z tradycją prawosławną, są wcieleniem mitu „nadnarodu”. W dorobku artystycznym Daniela Andriejewa, gdzie wspomniane idee są niezwykle silnie eksponowane, badacz odnajduje również nowe elementy. Ważnym uzupełnieniem mitu „nadnarodu” jest motyw mesjanizmu rosyjskiego w współczesnionej postaci. Ponadto Andriejewowska wizja Niebiańskiego Kremla jest mocno zsakralizowana, ponieważ jej źródłem jest duchowość prawosławną połączoną z osobistymi doświadczeniami mistycznymi. Według Orłowskiego

mitologizacja twórczości stanowi reakcję poety na otaczającą totalitarną i ateistyczną rzeczywistość, a jednocześnie – próbę zachowania duchowej tradycji Rosji.

W artykule Zołtana Chajnadi *Странник и скитаец* mit przedstawiony jest jako archetyp. Postać mitycznego Odyseusza stanowi dla autora początek typologii literackich podróżników. Podróż może odbywać się w przestrzeni geograficznej lub symbolicznej, trwać całe lata lub tylko chwilę, która wystarczy, by o czymś pomyśleć. Wędrowcem jest jeden człowiek lub cały naród. Wreszcie podróżnik to: ciekawy świata awanturnik, człowiek poszukujący wiecznych wartości lub błyskotliwy obserwator, oceniający rzeczywistość nieco z dystansu. Chajnadi oddzielnie analizuje tułaczy z literatury rosyjskiej: wędrownych kuglarzy, pielgrzymów, szaleńców oraz bohaterów Dostojewskiego i Tołstoja, którzy w podróży przechodzą odnowę moralną, dojrzewają i stają się naśladowcami Chrystusa.

Inną problematyką zajmuje się Witold Kowalczyk w artykule *Żydzi w twórczości Aleksandra Puszkina i Michała Lermontowa. Z badań nad stereotypami literackimi w literaturze rosyjskiej*. Autor podkreśla znaczenie stereotypu literackiego, który powstaje z zafałszowanej wiedzy o świecie oraz sprzyja rozpowszechnianiu się fobii i uprzedzeń. Badacz analizuje postaci Żydów i sposób wykorzystania motywów starotestamentalnych w utworach dwóch najpopularniejszych dziewiętnastowiecznych poetów rosyjskich, a także w listach i wspomnieniach Puszkina. W. Kowalczyk przypomina, że A. Puszkina i M. Lermontow często parodiują biblijne opowieści, nieraz przekraczając granice bluźnierstwa. Badacz zauważa jednak, że Puszkina nigdy nie nazywa Jezusa Żydem, a Maryję określa nie pejoratywnym – Жидовка, ale bardziej neutralnie – еврейка. Jeśli chodzi o postaci Żydów nie mające biblijnych wzorców – to u obydwu poetów są one przedstawione w wyjątkowo negatywnym świetle. Są to lichwiarze, bogaci i skąpi kupcy, karczarze, często oszuści czy szpie-dzy. Kowalczyk konkluduje, że choć Puszkina i Lermontow nie zachęcają w swoich utworach do prześladowań i nie tworzą celowo złego wizerunku Żyda, to jednak przyczyniają się do powstawania kolejnych stereotypów.

Z kolei wizerunek Polaków w twórczości Mikołaja Bierdiajewa jest przedmiotem analizy Łarisy Leszczenko *Польша и поляки в жизни и творчестве Николая Бердяева*. Artykuł zaznacza z pewnymi faktami z biografii filozofa, który miał w Polsce przodków, przyjaciół i własny majątek. Autorka przytacza prace słynnego myśliciela, w których porównywał polski mesjanizm z rosyjskim, a „rosyjską duszę” z „duszą polską”. W traktacie historyzoficznym *Судьба России* Bierdiajew zawarł ważne uwagi dotyczące świadomości narodowej Polaków. Autorka podkreśla trafność niektórych spostrzeżeń filozofa oraz fakt, że proponował on duchowe sposoby likwidacji antagonizmów polsko-rosyjskich.

Powiązania kulturowe Rosji i Ukrainy są tematem artykułu Leszka Mikruta *Rosyjsko-ukraińskie związki kulturowe w beletrystyce Grzegorza Danilewskiego*. Autor przedstawia życie osobiste i zawodowe Grzegorza Danilewskiego, gdzie bezustannie przeplatały się wątki rosyjskie i ukraińskie. Danilewski jawi się tu jako niestrudzony badacz historii i kultury ojczyźnej ziemi, który konsekwentnie poruszał kwestie

ukraińskie w swoich powieściach, wierszach, reportażach i artykułach do gazet. Leszek Mikrut podkreśla, że pisarz ten walczył o prawo do istnienia samodzielnej literatury ukraińskiej i przyczynił się do jej rozwoju, mimo że obecnie jest zaliczany do tzw. szkoły ukraińskiej w literaturze rosyjskiej.

Komparatystyczny tekst Deczki Czawdarowej *Диалог цивилизация – натура: жанровые трансформации в русской и болгарской поэме (А. С. Пушкин и П. Р. Славейков)* dotyczy rosyjsko-bułgarskich związków kulturowych. Autorka w swoich rozważaniach nie podąża utartym tropem i nie wyszukuje podobieństw idei, motywów czy sposobu obrazowania, akcentując „intertekstualność ujemną” tekstu jednej kultury w stosunku do tekstu innej kultury w obrębie tego samego gatunku. Jako materiał do tak pomyślanego zestawienia posłużyły poematy południowe A. Puszkina i *Источник Белоногой* P. Sławiejkowa. Według badaczki dialog dwóch kultur obecny w bułgarskim utworze, można uznać za złamanie zasad poematów Puszkiniowskich, gdzie przedstawiciele różnych stref kulturowych zawsze pozostają sobie obcy. Orient w ujęciu bułgarskim należy do sfery „swoje”, natomiast podejście rosyjskie zawsze kwalifikuje go jako „cudze”. Opozycja „natura – kultura” charakterystyczna dla poematów Puszkina, u poety bułgarskiego zanika na rzecz zgodnego współistnienia. Czawdarowa zauważa, że ukazane transformacje gatunkowe sławiejkowskiego poematu znacznie go wzbogacają i zbliżają do współczesnej literatury bułgarskiej.

Artykuł Nadieжды Giergało *К проблеме „Валерий Брюсов и Пшибышевский”* także dotyka zagadnienia intertekstualności. Celem proponowanych badań jest wykazanie stosunku W. Briusowa do teorii artystycznych S. Przybyszewskiego. Sam Briusow przyznawał, że niektóre jego utwory utrzymane są w stylu Przybyszewskiego. Jednak nie oznacza to, że rosyjski symbolista popierał manierę Polaka. Redaktor *Skorpiona* i popularyzator kultury europejskiej nie mógł pominąć milczeniem postaci i pomysłów Przybyszewskiego. Autorka stwierdza, że stosunku Briusowa do twórczości polskiego modernisty nie można nazwać „wpływem”, lecz „świadomą reakcją” i „stylizacją”. Badaczka wykazuje, że osobowości i metody twórcze obydwu pisarzy pod wieloma względami różniły się diametralnie. Charakterystycznymi cechami twórczości Przybyszewskiego były według niej: emocjonalność, spontaniczność, niedbałość, a nawet błędy stylistyczne. Natomiast po stronie Briusowa znajdują się: konkretność, wyrazistość, precyzja i poprawność. N. Giergało, posługując się rozróżnieniami Nietzschego, określa styl Briusowa jako apolliniński, a Przybyszewskiego jako dionizyjski.

Twórczość Walerego Briusowa jest także tematem artykułu *Жизне и культура. Валерего Бриусова ‘Заречны Дазы’*. Danuta Szymonik przedstawia tu okres realistyczny w dorobku lidera rosyjskich symbolistów. Autorka koncentruje się w *Заречных Дазы* na sposobie przedstawienia życia codziennego lat sześćdziesiątych XIX w. Pisarz odznacza się wyjątkową wnikliwością i umiejętnością posługiwania się szczegółem, przedstawiając obraz, który tętni życiem, obfituje w efekty wizualno-ruchowe i dźwiękowe. Autorka na podstawie utworu wyodrębnia podstawowe cechy kultury

mieszczkańskiej: przywiązanie do dóbr materialnych, powierzchowną religijność, niechęć wobec sztuki, wrogość w stosunku do nowych idei. Analiza wizerunku mieszczan w *Zaręczynach* Daszy pozwala Danucie Symonik stwierdzić, iż Briusow, powstrzymując się od kategoriycznych ocen, uznaje konieczność zmian w tym modelu kultury.

Zagadnieniami poetyki zajmuje się także Alina Orłowska w artykule *Motywy masońskie w liryce Michała Chieraskowa (Притча о заблудшей овце і Утешение грешных)*. Autorka przedstawia charakterystyczne cechy myśli masońskiej na gruncie rosyjskim, takie jak: ścisły związek z prawosławiem, idee wewnętrznego samodoskonalenia i samopoznania, przekonanie o nicości człowieka, katastrofizm, rozważania nad grzechem. Badaczka na bazie wybranych utworów Michała Chieraskowa omawia poszczególne elementy masońskiej wizji świata i człowieka.

Natomiast Joanna Tarkowska zajmuje się poetyką poezji łągrowej Warłama Szałamowa. W *Logice zmartwychwstania* autorka przedstawia podstawowe części składowe kompozycji utworów poety. Szałamowskie wiersze są pisane jakby w niebycie, z perspektywy umarłego, którym staje się każdy człowiek w chwili aresztowania. Kategorie czasu i przestrzeni nadają śmierci dwa znaczenia. Pierwsze to brak przestrzeni i zawieszenie w bezczasie, czyli uwięzienie, drugie – ucieczka w przestrzeń totalną, w wieczność. Swoistym zmartwychwstaniem może być dla bohatera tej liryki opuszczenie łągru lub tylko niewielkie polepszenie warunków. Interpretacja niektórych wierszy Szałamowa pozwala J. Tarkowskiej stwierdzić, że najistotniejszym pojęciem jego twórczości nie jest śmierć, lecz życie.

Roman Mnich w pracy *Функциональные особенности антропонимов в поэтике Анны Ахматовой. К проблеме символики имени собственного* analizuje konsekwencje sytuacji, kiedy antroponim (imię własne) staje się zwykłym przymiotnikiem. Autor bada to zjawisko na przykładzie dwóch utworów Achmatowej, w których nazwiska Majakowskiego i Dostojewskiego posłużyły jako epitety. W konkluzji artykułu R. Mnich stwierdza, że wymieniony zabieg nie deprecjonuje nazwiska, ale wzbogaca jego symbolikę.

Twórczości Władimira Makanina poświęcone są rozważania Lili Zarnowski *Маканинский лаз в душу*. Zarnowski przytacza pewne fakty biograficzne, które znalazły odbicie w dorobku artystycznym pisarza. Autorka zatrzymuje się również nad ważniejszymi elementami poetyki utworów Makanina: motywami ruin, tunelu, podziemi, symboliczną opozycją dołu i góry. Zarnowski interpretuje wymienione elementy jako odniesienie do realiów życia Rosji lat dziewięćdziesiątych XX w.

Odmienny charakter ma artykuł *Театр „Дерево”. Эстетика и метод творческой работы*, w którym Agnieszka Lubomira Piotrowska przedstawia historię i teraźniejszość grupy teatralnej założonej przez Antona Adasinskiego w roku 1987. Autorka przybliżyła na podstawie wypowiedzi reżysera założenia artystyczne i metody pracy twórczej tego teatru. Główną cechą estetyki *Дебеа* okazuje się synteza różnych tradycji, stylów, konwencji i nastrojów. Grupa Adasinskiego posługuje się takimi środkami wyrazu, jak ruch, taniec, muzyka i światło, jednocześnie

ograniczając wypowiedzi słowne. Według Piotrowskiej pozwala to widzowi skoncentrować się na rzeczywistości i odnaleźć w codzienności prawdziwe cuda.

Zamykająca tom praca Kristiny Engel *Русская литературная система на перекрёстке: творческий хаос или катастрофа* jest próbą ujęcia dzisiejszej kondycji literatury w Rosji. Dotychczasowe rosyjskie koncepcje literatury wywodzące się z XIX wieku kładły nacisk na jej rolę ideologiczną i dydaktyczną, zaangażowanie społeczno-polityczne oraz na niepodważalny autorytet pisarza, co w sumie Engel określa jako mitologizowanie literatury. Przemiany, jakie w ostatnim dziesięcioleciu objęły Rosję, nie ominęły również literatury, która jest zjawiskiem dynamicznym i polisystemowym. Ujawniły one zupełną nieprzystawalność starych koncepcji. Czytelnicy mając możliwość wyboru, chętniej sięgają po książki łatwiejsze w odbiorze. Poszukując możliwości rozwoju literatury Kristina Engel proponuje jej odmitologizowanie, czyli zastąpienie tradycyjnego, zdewaluowanego systemu – nowym, bardziej elastycznym.

Zbiór *Literatura – mit – sacrum – kultura* jest bardzo różnorodny zarówno pod względem problematyki, jaki i wykorzystanych metod badawczych. Prace zawarte w tomie pozwalają dostrzec ścisły związek między kulturą i literaturą, akcentują rolę, jaka w tej relacji przypada mitowi i sferze *sacrum*. Przegląd prezentowanych artykułów ujawnia również, jak wiele jeszcze pozostaje w tej kwestii do zbadania. Przedstawione w publikacji wzajemne oddziaływanie literatur i kultur poszczególnych narodów dowodzi różnorodności, a zarazem jedności kultury w ogóle.

Monika Żydek

SLAWISTYCZNY TRYPTYK

Współcześni Słowianie wobec własnych tradycji i mitów, red. Maria Bobrownicka, Lucjan Suchanek, Franciszek Ziejka, Kraków: Universitas 1997, ss. 416.

Słowianie wobec integracji Europy, red. Maria Bobrownicka, Kraków: Universitas 1998, ss. 230.

Język a tożsamość narodowa. Slavica, red. Maria Bobrownicka, Kraków: Universitas 2000, ss. 256.

Kiedy w r. 1996 polscy slawiści, zaproszeni przez Papieża Jana Pawła II, znaleźli się w Castel Gandolfo, przedstawili na odbytym tam symposium 16 referatów,